

Latvijas Republikas Saeimas

DEKLARĀCIJA

*Par padomju okupācijas režīma noziedzīgi īstenoto
rusifikāciju Latvijā un tās lingvistisko seku novēršanu*

Latvijas Republikas Saeima,

atgādinot 1996. gada 22. augusta Deklarācijā par Latvijas okupāciju apliecināto:
*"Okupācijas režīms iznīcināja nevainīgus cilvēkus, vairākkārt veica iedzīvotāju
masveida deportācijas un citas represijas, [...] PSRS vadība mērķtiecīgi iepludināja
Latvijā simtiem tūkstošu migrantu un ar to palīdzību centās iznīcināt Latvijas tautas
identitāti. Šīs politikas rezultātā latviešu kā pamatnācijas īpatsvars samazinājās no
77 procentiem līdz 52 procentiem."*

un šajā Deklarācijā Latvijas tautas vārdā izteikto aicinājumu pasaules valstīm un
starptautiskajām organizācijām *"[...] palīdzēt Latvijai likvidēt okupācijas sekas,
sniedzot tai politisku un ekonomisku palīdzību";*

uzsverot, ka valoda ir cilvēka, nācijas un valsts identitātes pamats;

norādot, ka rusifikācija sākās jau Krievijas Impērijas laikā, jo īpaši 19. gadsimta
vidū, kad attīstījās agresīvais krievu nacionālisms. Latvijā tā ar jaunu sparu tika
izvēsta pēc Baltijas valstu okupācijas 1940. gadā, kad tā sauktā "padomju
sistēma" tika ieviesta visos līmeņos: politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras
un ar pārmaiņām demogrāfijā;

konstatējot, ka PSRS okupācijas vara ar mērķtiecīgu rusifikācijas politiku visādi
centās graut šo latviešu identitātes daļu, izmantojot: 1) tiesību aktus, 2) migrācijas
veicināšanu, 3) tautsaimniecības centralizāciju, 4) izglītības saturu un skolu
sistēmas pārveidi, 5) propagandu un citus līdzekļus;

atzīmējot Eiropas Parlamenta 1983. gada 13. janvāra rezolūciju par situāciju
Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, aicinot izskatīt okupēto Baltijas valstu jautājumu ANO
Dekolonizācijas apakškomitejā, un Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas
1987. gada 28. janvāra rezolūciju par Baltijas tautu stāvokli (Nr. 872), kurā
uzsvērts, ka PSRS uzspiestā migrācija apdraud Baltijas tautu nacionālo identitāti;

atsaucoties uz Satversmes tiesas atzīto, ka padomju okupācijas režīma politika bija vērsta uz latviešu nācijas identitātes un valstsgribas salaušanu un tajā nozīmīga loma bija latviešu valodas pozīciju vājināšanai, piespiedu rusifikācijai un krievu valodas dominējošā statusa sekmēšanai. Šīs politikas rezultātā latviešu valodas zināšanas un lietojums bija ievērojami sarucis;

apliecinot, ka arī vairāk nekā trīsdesmit gadus pēc neatkarības atgūšanas pastāv nepieciešamība novērst padomju okupācijas sekas, jo sabiedrībā ievērojama Latvijas valstspiederīgo daļa nepārzina valsts valodu pietiekamā līmenī, lai spētu pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīvē, komunicējot ar valsts iestādēm un pārējiem sabiedrības locekļiem, vai izvēlas to nelietot;

nemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi – PSRS okupācijas un kolonizācijas sekas Latvijā –, kā arī to, ka latviešu valodas kā valsts valodas prasmes un lietojums nav pietiekams, valstij nepieciešams veikt pozitīvus pasākumus, kas mazinātu krievu valodas pašpietiekamību un stiprinātu valsts valodas lietojumu;

īstenojot “Nacionālās drošības koncepcijā 2023” noteikto uzstādījumu par valsts īstenošanu mērķtiecīgu pasākumu kopumu, lai uzlabotu valsts kopējās spējas un vispārējo gatavību nacionālās drošības apdraudējumu novēršanā un pārvarēšanā, kur iekšējās drošības pamatā ir saliedēta sabiedrība ar vienotu izpratni par pamatvērtībām;

norādot, ka Krievijas noziedzīgās darbības līdzās izvērstam karam Ukrainā tiek pastāvīgi īstenotas arī Latvijā caur hibrīdkara aktivitātēm, dažādu veidu operācijām un metodēm, lai ar politiskiem, ekonomiskiem un informatīviem līdzekļiem ietekmētu Latvijas valsti, sabiedrību un tās vērtības, kur šajās darbībās būtisks Krievijas ietekmes ierocis “saiknes nodrošināšanai” ir tieši krievu valoda;

balstoties uz Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, kurā pasludināts, ka PSRS militārā agresija pret Latviju 1940. gada 17. jūnijā kvalificējama kā starptautisks noziegums;

pamatojoties uz Latvijas Republikas Saeimas 2005. gada 12. maija Deklarāciju par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu, kurā apliecināts, ka PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma noziegumi Latvijā ir daļa no 20. gadsimta totalitāro režīmu pastrādātajiem necilvēcīgajiem noziegumiem, kuriem nav un nevar būt noilguma;

Latvijas Republikas Saeima deklarē:

- Latvijas valsts pienākums ir novērst rusifikācijas negatīvās sekas, kuras vēl 35 gadus pēc neatkarības atjaunošanas joprojām rada apdraudējumu nacionālas valsts drošības interesēm, neskatoties uz vienota valsts valodas un vērtību pamata jau veiktajiem Latvijas valsts sabiedrības saliedētības pasākumiem, it sevišķi valsts valodas stiprināšanu, pāreju uz vienotu izglītības sistēmu valsts valodā un virzību uz vienotu sabiedrisko mediju valsts valodā;
- Latvijas valsts uzdevums ir veikt pilnīgu noziedzīgās rusifikācijas seku novēršanu, nosakot attiecīgus ierobežojumus krievu valodas lietošanai Latvijas valsts sabiedriskajā dzīvē, lai noņemtu to okupācijas nastu, kas netaisnīgi ietekmē visu sabiedrību, un tādējādi Latvijas valsts valoda ikdienā atgūtu tās pozīcijas, kas nepieciešamas, lai latviešu valoda pilnvērtīgi pildītu savas funkcijas – būt par kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu, tai skaitā un jo īpaši attiecībā uz sarunvalodas lietojumu, plašsaziņas līdzekļu izplatību, izglītības iegūšanu, sporta un interešu nodarbību norisi;
- Latvijas valsts atkārtoti nosoda Krievijas izvērsto noziedzīgo pilna mēroga karu Ukrainā, kura mērķis ir "krievu pasaules" paplašināšana, kas bijis iespējams, izmantojot tieši rusifikācijas politikas sekas, kas arī ir lielākais drauds Latvijas drošībai.

Latvijas Republikas Saeima uzdod Ministru kabinetam:

- triju mēnešu laikā izveidot speciālistu komisiju, kas izstrādā visaptverošu rīcības programmu rusifikācijas lingvistisko seku novēršanai un sagatavo nepieciešamos normatīvo aktu projektus, kurus Ministru kabinets līdz 2026. gada 1. janvārim iesniedz Saeimai.

Deklarācijas "Par padomju okupācijas režīma noziedzīgi īstenoto rusifikāciju Latvijā un tās lingvistisko seku novēršanu" anotācija

Par okupācijas varas izvērstu mērķtiecīgu visaptverošu rusifikācijas politiku un tās sekām liecina Gunārs Astra 1983. gada tiesas procesā 15. decembrī savā pēdējā vārdā:

"Tas nav netīšām un nav vienalga, ka mūsu skaistā, dzimtā un bagātā valoda tiek izspiesta no sapulcēm, kabinetiem, iestādēm, lozungiem, ka tā aizvien vairāk tiek noplicināta un izkropļota.

Man sāp, un es jūtos pazemots, kad redzu, ka aiz milzīgiem un spožiem burtiem augstu virs rūpnīcas "Straume", ražošanas apvienību VEF un RER fasādēm slēpjas viens vienīgs krieviskums: rīkojumi, pavēles, informējoši uzraksti, lozungi, tehniskā dokumentācija – viss ir krieviski.

Man sāp, un es jūtos pazemots, kad man jākonstatē, ka manai dzimtajai valodai jāieraugas rezervātos – Brīvdabas muzejā, uz dažu teātru skatuvēm, masu informācijas darbībā. Un arī tur to lēni un pārliedzinoši atspiež dižā krievu mēle.

Man sāp, un es jūtos pazemots, kad man jākonstatē, ka lielum lielais vairākums Latvijā dzimušo un augošo krievu nemācās un negrib prast latviešu valodu, ka vidusskolas absolventam krievam latviešu valoda ir nievu un ņirgāšanās objekts un neviens eksaminators šīs valodas prasību no krievu skolēna neprasa, bet latviešu skolēnam krievu valodas prasība ir pilnīgi obligāta. [..]

*Es ticu, ka šis laiks izgaiss kā ļauns murgs. Tas dod man spēku šeit stāvēt un elpot. Mūsu tauta ir daudz cietusi un tādēļ iemācījusies un pārcietis arī šo tumšo laiku."*¹

Vēsturiskais konteksts

Rusifikācija nav jauns fenomēns. Pret lingvistiskajām minoritātēm tā sākās jau Krievijas Impērijas laikā, jo īpaši 19. gadsimta vidū, kad attīstījās agresīvais krievu nacionālisms. Rusifikācija mērķtiecīgi tika aizsākta un realizēta cariskās Krievijas valdīšanas laikā latviešu zemē, turpināta un plaši izvēsta padomju impērijas pastāvēšanas gados. 1908. gada ziņojumā par krievu iedzīvotājiem

¹ <https://www.historia.lv/dokumenti/qunara-astras-pedejais-vards-15121983>

Baltijas novadā rakstīts: *"Krievu valsts darbība, kopā ar krievu elementa pastiprināšanu, ir jāvirza uz to, lai latviešus un igauņus piesaistītu krievu kultūrai un valstiskumam. Šajos pasākumos ir jācenšas konsekventi pēc tā, lai vietējos īpaši svarīgos amatus aizstātu ar mūsu cilvēkiem, kuri ir apveltīti ar apziņu par sava dienesta īpašo valstisko nozīmi Baltijas novadā. Tikai tādi cilvēki, uzmanīgi iedziļinoties vietējās dzīves iekārtā, ir spējīgi enerģiski strādāt, lai novada dažādu tautību iedzīvotāji pilnīgi saplūstu ar kopējo lielo Tēviju."*

Latvijas diplomāts un skolotājs Jānis Seskis par šo cara valdības īstenoto latviešu pārkrievošanas politiku un tās postošajām sekām rakstīja: *"Cara valdība visiem līdzekļiem centās latviešu tautu denacionalizēt un padarīt par krieviem. Krievu valdība īsā laikā saņēma savā varā visas administratīvās un sabiedriskās iestādes, kuras pārvērta par attautošanas un pārkrievošanas ieročiem. Latviešu tautskolās par mācību valodu ievada krievu valodu, kura visā kursā ieņēma galveno vietu. No latviešu skolām tika izskausts viss, kas atgādina latviešu tautas īpatnējo garu un kultūru. Skolēni vairs nedabūja zināt par latviešu tautas vēsturi, viņu garamantām, literatūru un mākslu. Skolā nekad nerunāja par latviešu tautas tiesībām un ideāliem, viņu garu un centieniem. Attautotai jaunatnei jau skolā vajadzēja pārkrievojies: domāt un runāt krieviski, sajūsmināties un censties pēc lielās verdzinātāju tautas labklājības un ideāliem. Pārkrievojotāji nonāvēja bērnu latvisko garu, viņu vietā ievada krievu nacionālo garu."*²

1940. gada jūnijā PSRS okupēja Latviju, Igauniju un Lietuvu. Tā rezultātā šis valstis zaudēja savu brīvību, piedzīvoja iedzīvotāju masveida deportācijas un nogalināšanas akcijas un krieviski runājošo ieceļotāju ieplūdumu. 1949. gada 25. martā no Latvijas tika deportēti 2,3 procenti iedzīvotāju, tas ir, apmēram trīs reizes vairāk nekā 1941. gada 14. jūnija deportācijā, un latvieši to vidū bija 96 procenti. Faktiski Latvijas okupācijas laikā PSRS mērķtiecīgi īstenoja genocīdu pret Latvijas tautu.³

Padomju sistēma Baltijas valstīs pēc to okupācijas tika ieviesta vairākos līmeņos: politiskajā, ekonomiskajā, sociokultūras un ar pārmaiņām demogrāfijā. Politiskās kontroles nodrošināšanai notika varas vietējo partijas organizāciju darbinieku sastāva komplektēšana ar krieviem vai attiecīgi pasludinātās titulnācijas rusificētajiem pārstāvjiem, kadru nomaina pret okupācijai lojāliem darbiniekiem, no Maskavas atsūtītiem funkcionāriem kā otrajām personām

² [https://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrievosana_1940-1990\(1\).pdf](https://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrievosana_1940-1990(1).pdf) 3.–5.lpp.

³ <https://likumi.lv/ta/id/63838-deklaracija-par-latvijas-okupaciju>

jebkurā partijas vai pašvaldību komitejā. Ekonomiskā kontrole Latvijā tika realizēta ar zemju nacionalizēšanu, kolektivizāciju, rūpniecības centralizāciju. Demogrāfiskā kontrole tika realizēta ar deportācijām, kolonizāciju, varai nelojālu cilvēku vajāšanām, nosūtīšanu uz ieslodzījuma vietām un fizisku iznīcināšanu, kā arī migrantu masveida iepludināšanu un sociokultūras kontroli. Rusifikācija, ideologizācija (padomju cilvēka un "padomju tautas" veidošana uz krievu valodas pamata) atradās mijiedarbībā ar politisko un ekonomisko kontroli.

Tik liela iedzīvotāju etniskā sastāva daudzveidība, kāda apzināti tika izveidota tikai laikā pēc Otrā pasaules kara, kad Latvijā pie latviešiem un tajā dzīvojošajiem 10 etnosu pārstāvjiem ieradās aptuveni 120 tautību cilvēki, pilnībā izjauca līdz Otrajam pasaules karam nostabilizējušos latviešu un mazākumtautību dzīves modeli un radīja eksistenciālus draudus latviešu valodai. Iebraukušie cilvēki savstarpēji un ar latviešiem runāja tikai krieviski, un to vēl vairāk pastiprināja padomju politiskās sistēmas kā kulta ideoloģija un zinātne, kas krievu valodu pasludināja par starptautiskās sazināšanās jeb internacionālo valodu, iesakot to uzskatīt par otro dzimto valodu. Krievu valoda daudziem kļuva par vienīgo dzimto valodu, bet citiem tā būtu kļuvusi par vienīgo dzimto valodu, ja vien nenotiktu politiskās pārmaiņas Austrumeiropā, Latvijai un citām valstīm atgūstot neatkarību. Pēc Otrā pasaules kara valstī apzināti iepludināja dažādu tautību pārstāvjus, ne tikai krievus, bet arī Latvijai starpkaru periodā neraksturīgas tautības no Eirāzijas. Tika veidots iespaids, ka Latvijā uz dzīvi labprāt pārceļas visu padomju sociālistisko republiku cilvēki, lai gan plānotās tautības maiņu kodols bija krievi vai krievu valodā runājošie, bez saknēm pašu norādītajā nacionālajā piederībā

Demogrāfija⁴

Masīvās etniskā sastāva pārmaiņas bija galvenās rusifikācijas veicinātājas. Rusifikācija tik lielos apmēros, kāda tā izveidojās LPSR, izveidojās apzinātas PSKP ideoloģijas, kā arī ar to saistītās industrializācijas politikas, migrācijas un kolonizācijas rezultātā, notiekot dramatiskām izmaiņām iedzīvotāju etnodemogrāfiskajā sastāvā, ko zinātniskajā literatūrā, rakstot par situāciju Latvijas PSR un Igaunijas PSR, mēdz dēvēt par etnodemogrāfisko katastrofu. Šīs politikas mērķis bija radīt padomju cilvēku, kura pamatvaloda ir krievu valoda. Latvija kā Baltijas valstu ģeopolitisks centrs ir bijis galvenais PSKP vadītās rusifikācijas un kolonizācijas politikas galvenais mērķis: novājinot centru, kļūst vieglāk pakļaujams viss Baltijas republiku reģions, kas arī bija okupācijas varas

⁴ https://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_demogr%C4%81fija

mērķis.

Padomju okupācijas laikā nošauto, badā un dzīvei nepiemērotos apstākļos bojā gājušo, kā arī bēgļu gaitās ārpus Latvijas apmetušos kopskaits, pat neieskaitot Abrenes apriņķa pagastu iekļaušanu Krievijas Federācijā un padomju armijā iesaistīto un kritušo skaitu, pārsniedza 160 tūkstošus jeb 8,5% no 1940. gadā lēstā iedzīvotāju skaita: 1886 tūkstoši tagadējās robežās.⁵ Tas noveda pie pamatiedzīvotāju skaita dabiskā pieauguma samazinājuma. Latviešu skaits valsts teritorijā nav spējis atjaunoties, bet lielākās cittautiešu etniskās grupas – krievu – skaits kolonizācijas gaitā palielinājies 5,4 reizes un pārējo etnisko grupu – par nepilniem 40 procentiem, t.i., proporcionāli kopējam iedzīvotāju skaita pieaugumam. Valsts neatkarības atjaunošanas brīdī latviešu īpatsvars bija sarucis līdz 52%, krievu – pieaudzis līdz 34%, turklāt pārējo tautu pārstāvji sazinājās ar citiem galvenokārt krieviski. Valsts galvaspilsētā latviešu īpatsvars nerasniedza pat divas piektdaļas iedzīvotāju, kas neveicināja valsts valodas apguvi arī pēc neatkarības atgūšanas un rusifikācijas politikas izbeigšanās.

Iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņas Latvijā zīmīgākos tautas skaitīšanas gados

Gadi	1935.	1959.	1989.	2000.	2021.
Iedzīvotāju skaits	1 905 900	2 079 900	2 666 600	2 377 400	1 893 200
Sadalījums pēc tautības					
latvieši	1 467 000	1 297 900	1 387 800	1 370 700	1 187 900
krievi	168 300	556 400	905 500	703 200	480 900
pārējie	270 600	239 100	373 300	303 500	224 400
Sastāvs, %					

⁵<https://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/Okup%C4%81cijas%20varu%20rad%C4%ABtie%20demogr%C4%81fiskie%20zaud%C4%93jumi.pdf>

latvieši	77,0	62,0	52,0	57,7	62,7
krievi	8,8	26,6	34,0	29,6	24,5
pārējie	14,2	11,4	14,0	12,7	12,8

Kolonizācija

Pēc Latvijas okupācijas tās ekonomika tika pārvērsta par PSRS tautas saimniecības kompleksa sastāvdaļu. Rūpniecības pārvaldi, plānošanu un finansēšanu noteica ar dažādām direktīvām, administratīvām metodēm. Plaši tika izvērsti vissavienības resoru diktāts, kuri savā darbībā vadījās no savu ministriju un mērķtiecīgas kolonizācijas politikas īstenošanas interesēm. Plānojot dažādu rūpniecības objektu celtniecību Latvijā, vissavienības iestādes paredzēja, ka tie ar strādniekiem un speciālistiem tiks apgādāti uz ieobraucēju rēķina. Tāpēc arī Latvijas PSR Valsts plāna komiteja rūpniecībā nodarbināto skaita palielinājumu plānoja galvenokārt uz ieobraucēju rēķina. Okupācijas varai bija svarīgi Latvijā lielā daudzumā izvietot tādus cilvēkus, uz kuriem okupācijas vara varēja balstīties un paļauties.⁶

PSRS okupācijas varas veicinātās migrācijas un rusifikācijas politikas dēļ aktuāls kļuva valodu lietojums. Kaut arī cittautiešu sastāvā bija vai visu toreizējās PSRS tautu pārstāvji, tomēr krievi bija pārsvarā: 1989. gadā viņi veidoja 70,8 procentus no visiem cittautiešiem, un krievu valodu arī daudzi citu tautību pārstāvji atzina par savu dzimto valodu.⁷ Tas izskaidrojams ar faktu, ka Latvijā ieobraukušo skaitliski mazāko tautu pārstāvju valodas lietotāju atsevišķās apdzīvotās vietās un darba kolektīvos bija pārāk maz, lai tie varētu veidot savas etniskās kopības. Savukārt ieceļojušie krievu tautības pārstāvji visbiežāk atradās pietiekami lielā savu tautiešu vai vismaz krievu valodas pratēju saimē. Saziņas jautājums tika risināts, īstenojot vispārēju rusifikāciju, ļaujot ikdienas saziņā bez ierobežojumiem lietot krievu valodu un uzspiežot tās lietošanu valsts iestādēs.⁸

Padomju varas veiktās rusifikācijas politikas rezultātā Latvijā mākslīgi tika

⁶ [https://okupācijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrieivosana_1940-1990\(1\).pdf](https://okupācijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrieivosana_1940-1990(1).pdf) 10.lpp.

⁷ <https://www.vestnesis.lv/ta/id/63493> Eglīte P. Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas.

⁸ https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/07/2018-12-01_Spriedums.pdf 24.2.

radīta īpaša iedzīvotāju grupa – tā sauktie krievvalodīgie iedzīvotāji, par kādiem bija spiesti kļūt arī lielākā daļa citu tautību pārstāvju, piemēram, baltkrievi, ukraiņi un ebreji. Viņiem bija dotas tikai divas iespējas – mācīties vai nu krievu valodā, vai arī tās citas tautas valodā, kuras administratīvajā teritorijā viņi dzīvoja. Okupētajā Latvijā jau 70. gados no tiem bērniem, kas nebija ne latvieši, ne krievi, 85% mācījās krievu skolās, bet 15% – skolās ar mācībām latviešu valodā. Vienīgā privileģētā tauta bija krievi, kuriem jebkurā PSRS vietā bija nodrošināta viņu bērnu izglītošana krievu valodā. Rusifikācija nomāca un iznīdēja ārpus sava etnosa dzīvojošo cilvēku nacionālo apziņu, atņēma spēju aizstāvēt savu nacionālo patību.⁹

PSRS pastāvēšanas pēdējā desmitgadē okupācijas režīma īstenotā kolonizācija bija sasniegusi tādus apmērus, ka Eiropas Parlaments savā 1983. gada 13. janvāra rezolūcijā par situāciju Igaunijā, Latvijā un Lietuvā aicināja izskatīt okupēto Baltijas valstu jautājumu ANO Dekolonizācijas apakškomitejā.¹⁰ Savukārt Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja savā 1987. gada 28. janvāra rezolūcijā par Baltijas tautu stāvokli (Nr. 872) brīdināja, ka PSRS okupācijas varas realizētā migrācija apdraud Baltijas tautu nacionālo identitāti.¹¹

Izglītības sistēma

Rusifikācijas politika bija t. s. *laissez-faire* politika jeb liberāla attieksme pret valstsnācijas valodas lomai, kad PSRS pastāvošā politiskā un ekonomiskā kontrole noteica arī valodas lietojumu un to, ka faktiski dominējošā bija krievu valoda. Pastāvēja vairāki rusifikācijas veidotājfaktori: liela nozīme rusifikācijas politikas realizēšanā bija zinātniski plānotai un pēc KPFSR skolu sistēmas parauga veidotai LPSR skolu sistēmai un krievu valodas obligātai apguvei, latviešu valodas apguves mazināšanai, mērķtiecīgai mācību metodikai krievu valodas apguvē un skolu jaunatnes sovetizācijai ar izglītības palīdzību. Rusificētā valodas vide un lietvedība, kas valsts iestādēs okupācijas laikā galvenokārt (vai tikai) bija krieviski, rusifikāciju sekmēja. Tas viss okupācijas gados mainīja nekrievu tautību cilvēku domāšanu, veicinot saziņas situācijās izvēlēties lietot krievu valodu, un arī krievi tas kļuva par ikdienas ieradumu, pašsaprotamību, ka attiecīgās republikas pamatnācijas valoda būs jāapgūst tikai formāli un praksē nebūs jālieto.

PSKP Centrālās komitejas un PSRS Ministru padomes 1983. gada lēmumā

⁹ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-18-0106_Spriedums.pdf 27.lpp.

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:51982IP0656> ,
<https://www.vestnesis.lv/ta/id/222068>

¹¹ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16283&lang=en>

"Par papildpasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārīzglītojošās skolās un citās mācību iestādēs" ir norādīts ka, *"ļēniniskās nacionālās politikas neatlaidīgas īstenošanas rezultātā visās mūsu zemes savienotajās un autonomajās republikās, autonomajos apgabalos un apgabalos ir sasniegts liels ekonomiskais un sociālais progress. Notiek visu sabiedriskās dzīves pušu internacionalizācija, nacionālo kultūru savstarpējā bagātināšanās un uzplaukums. [...] Mūsdienu apstākļos, kad valsts ekonomika ir kļuvusi par vienotu tautsaimniecības kompleksu, ir radusies jauna vēsturiska kopība – padomju tauta, pieaug krievu valodas nozīme, kuru padomju cilvēki brīvprātīgi ir pieņēmuši par starpnacionālās sazināšanās līdzekli. Krievu valodas brīva pārvaldīšana līdztekus dzimtajai valodai kļūst par katra pilsoņa objektīvo nepieciešamību un vajadzību, kalpo visu nāciju un tautību tālākai tuvināšanai, PSRS tautu draudzības nostiprināšanai, to piesaistīšanai pašu zemes un pasaules kultūras garīgajām vērtībām, zinātniski tehniskā progresa sasniegumiem, valsts aizsardzības spēju nostiprināšanai."*¹²

PSRS īstenotās rusifikācijas politikas mērķi un uzdevumi tika formulēti 1979. gada 29. maijā PSRS Zinātņu akadēmijas un Izglītības ministrijas rīkotās vissavienības konferences "Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda" rekomendācijās, kas paredzēja visu līmeņu izglītības pakāpenisku rusifikāciju PSRS republikās, kā arī aicināja stimulēt krievu valodas lietojumu plašsaziņas līdzekļos, darba kolektīvos un ģimenēs.¹³

Galvenais PSRS dzīvojošo tautu deetniskošanas instruments bija krievu valoda, ko lietoja kā starpnacionālās saziņas valodu. Krievu valoda bilingvisma mehānismā kalpoja ideoloģijai, kura pakļāva gan valodu, gan ietekmēja cilvēku domāšanu, atstājot ilglaicīgas sekas. Lai arī latviešu valodu 2019. gadā prot aptuveni 88% Latvijas cittautiešu¹⁴, latviešu valodas faktiskais statuss valstī joprojām nav pienācīgi nodrošināts.

Rusifikācijas mērķis bija pakļaut tautu, pakļaujot tās valodu, pakļaut valsti, valodai atņemot tās valstiskās funkcijas. Krievu valodas lietojums Latvijas

¹² [https://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrievosana_1940-1990\(1\).pdf](https://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/2024_Janis_Riekstins_Latvijas_parkrievosana_1940-1990(1).pdf) 175.lpp.

¹³

https://books.google.lv/books/about/Рекомендация_Всесоюз.html?id=ijZDAQAAIAAJ&redir_esc=y, <https://rus.tvnet.lv/7938404/ob-istorii-rusifikacii-v-latvii>

¹⁴ https://valoda.lv/wp-content/uploads/2021/10/ValodasSituacijaLatvija_2016%E2%80%932020_A4_WEB_JAUNS.PDF 56.lpp.

sabiedrības ikdienas dzīvē¹⁵ ir PSRS veiktās rusifikācijas turpinājums.

Atšķirībā no Rietumeiropas valstu valdībām, kas veica pasākumus, lai panāktu imigrantu sociālo integrāciju, padomju imigranti mērķtiecīgi Latvijas sabiedrībā netika integrēti. Latvijā tika izveidota uz segregācijas principa balstīta skolu sistēma; ieceļotāju bērniem pārsvarā tika veidots atsevišķs paralēls "krievvalodīgo" skolu tīkls, vienlaikus likvidējot pirms okupācijas pastāvējušās mazākumtautību skolas, tostarp arī krievu nacionālās skolas. Turklāt skolās ar latviešu mācību valodu pastiprināti bija pieprasīta krievu valodas apguve¹⁶

1989. gada tautas skaitīšanā Latvijā tikai 27,1 procents poļu vēl prata savas tautas valodu, 22,5 procenti ebreju vēl varēja runāt jidišā, 32,2 procenti baltkrievu un 45,9 procenti ukraiņu ģimenē vēl lietoja savu nacionālo valodu.¹⁷

Objektīvi konstatēts, ka latviešu valodas pozīcijas vairākās sociolingvistiskās funkcijās arī 2023. gadā neatbilda valsts valodas statusam, un tas skaidrojams galvenokārt ar krievu valodas runātāju lingvistisko pašpietiekamību un krievu valodas plašo izplatību informatīvajā telpā.¹⁸

Fakti apliecina, ka krievu valodu nezinoši un pie attiecīgās mazākumtautības nepiederoši jaunieši tiek diskriminēti sabiedrībā, it īpaši darba tirgū – 55 procenti aptaujāto latviešu jauniešu vecumā no 19 līdz 34 gadiem saskārušies ar to, ka krievu valodas nezināšana negatīvi ietekmē iespēju iegūt darbu.¹⁹

Latviešu valodas marginalizācija

"Padomju okupācijas režīma politika bija vērsta uz latviešu nācijas identitātes un valstsgribas salaušanu, un tajā nozīmīga loma bija latviešu valodas

¹⁵ https://valoda.lv/wp-content/uploads/2021/10/ValodasSituacijaLatvija_2016%E2%80%932020_A4_WEB_JAUNS.PDF 90.–96.lpp.

¹⁶ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-18-0106_Spriedums.pdf Secinājumu daļas 1.punkts

¹⁷ https://oldlvi.lu.lv/lv/LVIZ_2009_files/2numurs/L_Dribins_Latvijas_nacionalo_LVIZ_2009_2.pdf 95.lpp.

¹⁸ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2024/07/2022-45-01_Spriedums.pdf 30.4

¹⁹ https://valoda.lv/wp-content/uploads/2021/10/ValodasSituacijaLatvija_2016%E2%80%932020_A4_WEB_JAUNS.PDF 116.lpp.

pozīciju vājināšanai, piespiedu rusifikācijai un krievu valodas dominējošā statusa sekmēšanai. Šīs politikas rezultātā latviešu valodas zināšanas un lietojums bija ievērojami sarucis. [..]

Arī vairāk nekā trīsdesmit gadus pēc neatkarības atgūšanas novērojama nepieciešamība novērst padomju okupācijas sekas, jo sabiedrībā tās konkrētajā attīstības stadijā ievērojama Latvijas valstspiederīgo daļa nepārzina latviešu valodu pietiekamā līmenī, lai spētu pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīvē, komunicējot ar valsti un pārējiem sabiedrības locekļiem, vai izvēlas to nelietot.”²⁰

Valsts valodas pastiprinātas aizsardzības nepieciešamība

Okupācijas sekas ir nasta, kas netaisnīgi ietekmē visu sabiedrību. Šīs sekas ir jūtamas joprojām, jo īpaši izglītības un valodas aspektā.²¹ Krievu valodas lietojums Latvijā vēl joprojām ir ļoti plašs – krievu valodas izvēle ir pieejama kinoteātros un televīzijas pārraidēs. Daudzu plašsaziņas līdzekļu saturs pamatā tiek veidots krievu valodā, arī daudzi preses izdevumi ir pieejami tikai krievu valodā, līdz ar to krievu valoda Latvijā joprojām raksturojama kā pašpietiekama.²²

Latvija jau kopš 1991. gada īsteno padomju okupācijas varas uzspiestās rusifikācijas politikas seku novēršanu, taču, lai to paveiktu pilnvērtīgi un nodrošinātu citstarp pie mazākumtautībām piederošu personu, kā arī citu cilvēku tiesības un demokrātiskas valsts aizsardzību, valstij ir pienākums stiprināt latviešu valodas lietojumu Latvijā.²³ Lai persona vēlētos un varētu piedalīties sabiedrības dzīvē, tai ir nepieciešamas atbilstošas valsts valodas zināšanas. Valsts valoda nodrošina valsts funkcionēšanu un personu iekļaušanos sabiedrības dzīvē. Pie mazākumtautībām piederošo personu spēja brīvi komunicēt par jebkuru jautājumu valsts valodā ir neatsverama demokrātiskās valsts iekārtas saglabāšanas kontekstā un vienlīdz nozīmīga gan pašām pie mazākumtautībām piederošajām personām, gan arī sabiedrībai kopumā, jo, pateicoties šai spējai, visi sabiedrības locekļi varētu brīvi komunicēt savā starpā un arī ar valsti.

²⁰ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/06/2020-33-01_Spriedums.pdf
34.punkts

²¹ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2024/07/2022-45-01_Spriedums.pdf
30.2.punkts

²² https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2024/07/2022-45-01_Spriedums.pdf
30.4.punkts

²³ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2024/07/2023-15-01_Spriedums-1.pdf 15.2.–15.3.punkts

Tomēr Latvijā valsts valodas situāciju joprojām ietekmē padomju okupācijas laikā piekoptās piespiedu rusifikācijas sekas. Latviešu valodas pozīcijas vairākās sociolingvistiskās funkcijās pašlaik neatbilst valsts valodas statusam, un tas skaidrojams galvenokārt ar krievu valodas runātāju lingvistisko pašpietiekamību un tās plašo izplatību informatīvajā telpā.²⁴

"Ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi, kā arī to, ka pašlaik latviešu valodas kā valsts valodas prasmes un lietojums nav pietiekams, valstij nepieciešams veikt pozitīvus pasākumus un pastiprināti aizsargāt valsts valodas lietojumu".²⁵

Krievu valoda – Krievijas ietekmes ierocis sabiedrības šķelšanai

Saeimā 2023. gada 28. septembrī pieņemtajā "Nacionālās drošības koncepcijā 2023" ir precīzi noteikts: *"Draudi nacionālajai drošībai ir saistīti ar situācijas attīstību starptautiskajā drošības vidē, Krievijas izvērsto karu Ukrainā, hibrīdo apdraudējumu, ļaunprātīgām kiberaktivitātēm un starptautiskā terorisma tendencēm. Lai arī objektīvu apstākļu ietekmē mazinājušies, tomēr joprojām draudus rada atsevišķu valstu ilgtermiņa centieni ar politiskiem, ekonomiskiem un informatīviem līdzekļiem ietekmēt Latvijas valsti, sabiedrību un tās vērtības, līdzšinējo uz Rietumiem orientēto valsts ārpolitisko kursu, kā arī iekšpolitisko stabilitāti. [...]"*

Nacionālā drošība ir mērķtiecīgi īstenotu pasākumu rezultātā sasniegts apstākļu kopums. Valstij un sabiedrībai īstenojot konkrētus pasākumus, tiek mazināta Latvijas iekšējā un ārējā ievainojamība, kā arī uzlabojas valsts kopējās spējas un vispārējā gatavība nacionālās drošības apdraudējumu apzināšanā, novēršanā un pārvarēšanā. Latvijas nacionālajai drošībai ir militārā, ārpolitiskā un iekšējās drošības dimensija, kas ir savstarpēji saistītas. Militāro dimensiju raksturo Krievijas izvērstais karš Ukrainā un tā iespējamā attīstība, kā arī Krievijas militārās aktivitātes Baltijas jūras reģionā. Ārpolitisko dimensiju raksturo pašreizējā nestabilā starptautiskā drošības vide, iespējamās izmaiņas tajā un ārējie draudi. Iekšējās drošības dimensiju raksturo Latvijas Republikas Satversmē noteikto pamatvērtību nodrošināšana no valsts puses, kā arī hibrīda rakstura drošības riski un apdraudējumi, kas skar visas trīs dimensijas.

²⁴ https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/06/2020-33-01_Spriedums.pdf

35.1.punkts

²⁵ <https://juristavards.lv/zurnals/285336-valsts-valoda-satversmes-tiesas-judikatura/> Dr. iur.

A.Rodiņa un G.Bārdiņš

Iekšējās drošības pamatā ir saliedēta pilsoniskā sabiedrība ar vienotu izpratni par pamatvērtībām un vēlmi redzēt Latviju kā neatkarīgu, demokrātisku, tiesisku un Rietumu pasaulei piederīgu valsti.”²⁶

Ir pastāvīgi apliecinājumi tam, ka tieši caur Krievijas “tautiešiem” un ietekmes aģentiem, izmantojot “vienojošo elementu” – krievu valodu – kā galveno saiknes nodrošinātāju, Krievija, pat apejot Eiropas Savienības sankcijas, aktīvi finansē visu veidu prokremliskās aktivitātes, piemēram, Krievijas Ārlietu ministrijas atbildībā esošais Ārvalstīs dzīvojošo tautiešu aizstāvības un atbalsta fonds Latvijā pastāvīgi piešķir naudu darbībām pret Latvijas valsti.²⁷

Neskatoties uz “Nacionālās drošības koncepcijā 2023” noteikto uzdevumu: **“7. Latvijas informatīvajai telpai radītā apdraudējuma novēršana.** Ņemot vērā, ka Latvijā notiek valsts valodas lomas stiprināšana visās dzīves sfērās, no 2026. gada 1. janvāra arī sabiedrisko mediju veidotajam saturam jābūt tikai latviešu valodā un valodās, kas ir piederīgas Eiropas kultūrtelpai, tādējādi veicinot visu Latvijas iedzīvotāju piederību vienotai informatīvajai telpai, kas ir balstīta latviešu valodā un citās ES, Eiropas Ekonomikas zonas un ES kandidātvalstu valodās. Valstij pārstājot finansēt saturu krievu valodā, tiktu noslēgts vienotas informatīvās telpas izveides process [...]”²⁸, joprojām ir centieni šo rusifikācijas seku novēršanas un valsts valodas lomas stiprināšanas procesu bremzēt, to darot pat atbildīgām valsts amatpersonām, apšaubot un pretojoties šai, faktiski jau stipri iekavētai, absolūtai nepieciešamībai.

Tā rezultātā šobrīd Krievijas izvērstā noziedzīgā pilna mēroga kara pret Ukrainu ceturtajā gadā Latvijas sabiedriskā medija “Latvijas Radio 4” žurnāliste Olga Kņazeva 2025. gada 28. aprīlī iztaujā Ukrainas vēstnieku Latvijā Anatoliju Kucevolu Krievijas valsts valodā – krievu valodā.²⁸ Ukrainas vēstnieks konsekventi atbild angļiski, un tas tiek tulkots krieviski. Kremļa propagandas mašīna ar pilnu jaudu tiek darbināta Latvijas sabiedriskajā medijā, kad šīs sarunas turpinājumā uz “klausītāja jautājumu” krievu valodā, “kā karš ietekmējis “krievu jautājumu” Ukrainas sabiedrībā”, ar piebildi, ka “mums Latvijā nekādi neatrodas civilizēts risinājums šim jautājumam”, Ukrainas vēstnieks atbild: “Pirmkārt, nav tāda “krievu jautājuma” šobrīd Ukrainas sabiedrībā, tāda vienkārši nav... Mums ir vēsture, caur kuru mēs izejam, un viens no šīs vēstures elementiem ir tas, ka mums bija aktīvs

²⁶ <https://likumi.lv/ta/id/345911-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

²⁷ <https://www.delfi.lv/193/politics/120073626/dargie-tautiesi-maskava-turpina-finanset-savejos-latvija>

²⁸ <https://x.com/i/status/1924898235845390749>,
<https://lr4.lsm.lv/lv/lr/arhivs/?channel=4&y=2025&m=4&d=28>

rusifikācijas periods Ukrainā, kas savu augstāko punktu sasniedza 1985. gadā.” Vēstnieks turpina ar rusifikācijas politikas seku izklāstu Ukrainā un to, kas ticis un tiek mērķtiecīgi darīts šo seku novēršanai. Un viens no derusifikācijas elementiem ir fakts, ka Ukrainā kopš 2014. gada nav sabiedriskā medija krievu valodā.²⁹

Šī saruna un vēstnieka Ukrainas pieredzes izklāsts precīzi norāda uz ceļu, kas Latvijas sabiedrībai ejams, lai atbrīvotos no okupācijas seku nastas. Saliedētas Latvijas sabiedrības veidošanas pamats ir latviešu valoda, bet šķēlējs ir krievu valoda, ko spilgti apliecināja gadījums ar Latvijas pārstāvju Eirovīzijā “Tautumeitu” iztaujāšanu krievu valodā no Latvijas sabiedriskā medija puses, uz ko samulsuma brīdī latviešu māksliniece atbildēja krieviski³⁰, par ko izpelnījās plašas latviešu sabiedrības nopēlumu un Kremļa TV kanālu neslēptu atzinību.

Taču šī situācija, kad Latvijas sabiedriskais medijs latviešu mākslinieces, kas pārstāv Latviju, iztaujā Krievijas valsts valodā, ir nevis latviešu mākslinieču vaina, bet gan tieša sabiedriskā medija atbildība. Un vienlaikus – visas valsts atbildība, kura joprojām pieļauj šāda veida “komunikāciju”.

Saliedētas sabiedrības interesēs tas ir nekavējoties jāpārtrauc.

Piederība nacionālai minoritātei

“Pēc valsts neatkarības atjaunošanas Latvijā līdzās vēsturiskajām mazākumtautībām dzīvo padomju okupācijas laikā ieradušies migranti un viņu pēcnācēji. Turklāt Latvijā ir arī topošas mazākumtautības, piemēram, tie padomju laika migranti, kuri nepieder pie vēsturiskajām mazākumtautībām, bet Latvijā īstenotās mazākumtautību integrācijas politikas rezultātā pakāpeniski atgūst savu kultūru, valodu un līdz ar to arī mazākumtautībām raksturīgo patību.

Atbilstoši likuma “Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību” 2. pantam termins “nacionālās minoritātes”, kas nav definēts Minoritāšu konvencijā, šīs konvencijas izpratnē nozīmē Latvijas pilsoņus, kuri kultūras, reliģijas vai valodas ziņā atšķiras no latviešiem, paaudzēm ilgi tradicionāli

²⁹ <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/15.10.2024-ka-ir-stradat-kara-apstaklos-saruna-ar-ukrainas-sabiedrisku-mediju-vaditaju-mikolu-cernotickiju.a572479/>

³⁰ <https://lasi.lv/par-svarigo/latvija/bet-tagad-krieviski-sabiedriskais-medijs-atkal-uzkapis-uz-ta-pasa-grabekla-ka-pern.28532>, <https://www.la.lv/si-ir-vilsanas-padomju-tautumeitas-soctiklotaji-aped-bez-sals-pasmaju-grupu-par-intervijas-sniegsanu-ltv-krieviski>

dzīvojuši Latvijā un uzskata sevi par piederīgiem Latvijas valstij un sabiedrībai, vēlas saglabāt un attīstīt savu kultūru, reliģiju vai valodu.”³¹

“Noskaidrojot vai persona ir uzskatāma par piederīgu mazākumtautībai, būtiska ir pašas personas subjektīvā izvēle un vēlme saglabāt un attīstīt savas mazākumtautības kultūru, reliģiju vai valodu. Tomēr šāda pašidentifikācija nevar būt balstīta patvaļīgos apsvērumos. Personas subjektīvajai izvēlei jābūt nesaraujami saistītai ar personas identitāti raksturojošiem objektīviem kritērijiem. Tas vien, ka persona identificējas ar kādu mazākumtautību, nenozīmē, ka tā būtu atzīstama par piederīgu šai mazākumtautībai, ja vien to neapliecina objektīvi kritēriji.”³²

³¹ https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/07/2018-12-01_Spriedums.pdf 22.punkts

³² https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2024/07/2022-45-01_Spriedums.pdf 27.punkts